

Politieke ontwikkelingen 1937 - 1939

In mei 1937 trad een nieuw republikeins kabinet aan onder leiding van de socialist Juan Negrín. Deze premier liet zich leiden door de steeds machtiger wordende communisten, die volhardden in een desastreuze militaire strategie. Economisch ging het de republiek slecht en er was voedselschaarste. De nationalistien boekten overwinning op overwinning en zij wisten hun voedsel- en industriële productie op peil te houden. In het voorjaar van 1939, vlak voordat de republiek zich zou overgeven, kwam gematigd links in opstand tegen de communisten en nam de macht over van Negrín. Dit leidde tot een gewapend onderling treffen in Madrid zoals in Barcelona in 1937. Op 1 april verklaarde Franco de oorlog gewonnen te hebben.

Ontwikkelingen in de Republikeinse zone

Op 17 mei 1937 trad onder druk van de communisten premier Francisco Largo Caballero af en vormde de socialist Juan Negrín een nieuwe republikeinse regering in Valencia, waarin zijn partijgenoot Indalecio Prieto minister van Defensie werd. Deze twee vooraanstaande leden van de PSOE vonden samenwerking met de communisten essentieel, vooral omdat de republiek afhankelijk was van Moskou voor wapenleveranties. Maar al spoedig namen de spanningen tussen de gematigde Prieto en de communisten toe. Prieto was bevreesd dat de communistische invloed op het leger al te groot zou worden en probeerde het netwerk van communistische commissarissen (legeradviseurs), dat in 1936 was opgezet, te ontmantelen. Julio Álvarez del Vayo, net als Prieto lid van de PSOE, maar een bewonderaar van de communisten, werd van zijn functie als commissaris-generaal ontheven en Prieto ontsloeg tal van communistische officieren. Ook trachtte hij de door hemzelf opgerichte militaire veiligheidsdienst onder controle te krijgen. Deze dienst, de *Servicio de Investigación Militar*, kortweg de SIM, was sinds augustus 1937 uitgegroeid tot een door de communisten beheerste terreureenheid, die zich te buiten ging aan wrede martelpraktijken en executies van republikeinen die de communisten niet welgezind waren. Het zou Prieto niet lukken om de invloed van de communisten in te dammen. Ook omdat hij openlijk bekende dat hij de oorlog voor de republikeinen verloren achtte, raakte hij in een kwetsbare positie ten opzichte van zowel de communisten als Negrín die de strijd tegen Franco in geen geval wilden opgeven. Negrín onthief hem op 28 maart 1938 van zijn post als minister van Defensie en bood hem een ander ministerie aan, maar Prieto vertrok.

Juan Negrín (l) en Indalecio Prieto

Net als Prieto was president Manuel Azaña er op dat moment vrijwel van overtuigd dat de oorlog verloren was en de regering beter kon capituleren, maar Negrín wist hem ertoe te bewegen door te zetten. Negrín formeerde een nieuw kabinet dat op 6 april 1938 aantrad en waarin hij behalve premier ook minister van Defensie werd. Dit kabinet - het zogenaamde oorlogskabinet - zou aanblijven tot vlak voor de capitulatie op 29 maart 1939. Maar Prieto en Azaña kregen gelijk. Na de nederlaag die de republikeinen leden bij Teruel in de winter van 1937-1938, rolden de nationalistien het front van Aragón op en waren de republikeinen niet in staat om te voorkomen dat Franco's troepen de kust bereikten en de republikeinse zone in tweeën werd gedeeld.

Voor de aankoop van wapens was de republiek geheel afhankelijk van het buitenland en diende zij alle transacties te betalen in contanten of met goud of andere kostbaarheden. Al in 1936 werd de Spaanse goudvoorraad ingezet voor aankopen in de Sovjet-Unie en Frankrijk. Voor het uitbreken van de Burgeroorlog was Spanje gewoon om militair materieel van de Duitsers te kopen en dat ging door terwijl de Nazi's al samenwerkten met Franco.

Vluchtelingen uit Aragón in Barcelona

Begin 1938 zag de regering zich genoodzaakt om nogmaals aan te kloppen bij Stalin en werd ook de zilvervoorraad aangesproken voor wapenaankopen in de Verenigde Staten. Dit zette de economie, die er uiteraard toch al niet florissant bijstond, extra onder druk en er begon gebrek te komen aan voedsel. Vooral in Barcelona, dat in het voorjaar van 1938 volgestroomd was met vluchtelingen uit Aragón, was de situatie nijpend.

Nationalistische zone

In de nationalistische zone was de economische situatie aanzienlijk beter. Er was geen gebrek aan voedsel en de industriële productie nam toe. Niet alleen vanwege de verovering van het noorden met zijn rijke industrieën, maar ook omdat fabriekseigenaren en managers in de nationalistische zone na de opstand op hun post waren gebleven. Franco beschikte niet over goudvoorraden of andere financiële middelen, maar hij kon op krediet wapens kopen van de Duitsers en Italianen. De Duitsers stelden echter wel harde voorwaarden en verplichtten Franco tot een gegarandeerde levering van voor de Duitse oorlogsindustrie essentiële grondstoffen uit tientallen Spaanse mijnen. De Italianen deden minder moeilijk, Mussolini had er vertrouwen in dat na de overwinning de schulden wel zouden worden afgelost.

Vanaf het begin van de opstand werd de nationalistische zone bestuurd door een militaire Junta, die op 1 oktober 1936, toen Franco tot staatshoofd werd benoemd, werd afgelost door de meer civiele *Junta Técnica*. Dit bestuursorgaan werd op zijn beurt op 30 januari 1938 vervangen door het eerste echte kabinet. Franco vervulde de rol als staatshoofd waaraan formeel de functie van regeringshoofd was verbonden. Meest invloedrijke minister was die van Binnenlandse Zaken, Ramon Serrano Suñer, Franco's zwager, die tevens secretaris-generaal was van de politieke organisatie van Franco, de *FET y de las Jons* (de eenheidspartij voor rechtsdenkend Spanje waaronder Carlisten en Falangisten), die Serrano Suñer zelf ontworpen had. Met harde hand heerste hij over de bestuurders in de nationalistische zone en hij had controleerde pers en propaganda. Het recht op vereniging of samenkomst werd afgeschaft. Maar ook de ministers van Justitie en Onderwijs deden van zich spreken. Alle republikeinse wetgeving met betrekking tot de verhouding tussen kerk en staat uit de jaren voor het begin van de Burgeroorlog werd ingetrokken. Kerkelijke gezagdragers kregen weer de volledige controle over het onderwijs. Per decreet werd de economie langs verticale lijnen georganiseerd en er werd gestreefd naar volledige staatscontrole over de economie. Een dergelijke geleide economie zou door Franco, in samenhang met een ambitie tot autarkie, tot ver na de Tweede Wereldoorlog worden voortgezet en Spanje aan de rand van de afgrond brengen.

Eerste kabinet Franco. Geheel links Serrano Suñer

Op 18 juli, vlak voordat de republikeinen het Ebro-offensief zouden inzetten, werd Franco ter gelegenheid van de tweede verjaardag van de opstand door zijn kabinet in Burgos benoemd tot *Capitán General* (deze staat boven de generaals en admiraals) van het leger, de meest eervolle titel in Spanje, die tot dan toe uitsluitend werd toegekend aan koningen.

De republiek in gevaar

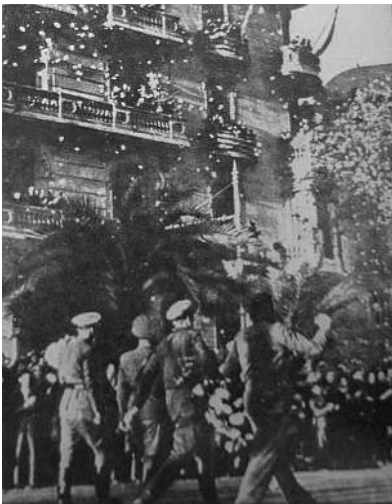
In april 1938 sloten Engeland en Italië een overeenkomst waarin werd afgesproken dat het Italië zou worden toegestaan zijn troepen tot het eind van de oorlog in Spanje te houden. Dit tot ontsteltenis van de republikeinen. Premier Negrín lanceerde direct daarop een plan met als oogmerk vredesonderhandelingen te starten.

Dit plan had betrekking op soevereiniteit, burgerrechten en democratie, agrarische hervorming, amnestie, kortom onderwerpen die goed pasten in de visie van links op de Spaanse republiek, maar waar Franco niets van moest hebben. Niettemin zou Negrín tot aan de overwinning van de nationalisten en de ondergang van de republiek, proberen op internationaal niveau aandacht te vragen voor vredesonderhandelingen. En steeds bleef hij erop hopen dat bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog de Burgeroorlog zou worden meegezogen in het internationale conflict dat de westerse mogendheden zou bewegen tot ingrijpen in Spanje.

In augustus 1938, toen het debacle van het Ebro-offensief voor de republikeinen zich begon af te tekenen, deed Negrín een poging om zijn politieke macht te vergroten. Zonder president Azaña erin te kennen liet hij tientallen spionnen en saboteurs executeren. Azaña, die steeds pleitte voor gematigdheid, was diepgeschokt hierover dit voorval, maar Negrín trok zich daar niets van aan. President Companys van Catalonië werd aan de kant gezet. De Catalaanse oorlogsindustrie werd onder nationale controle gebracht en de enige vertegenwoordiger in het kabinet van de regionale partij uit Catalonië, de Esquerra, vervangen door een lid van de Catalaanse communistische partij, de PSUC. Negrín verklaarde Franco niet te bevechten om stompzinig separatisme te bevorderen, maar om Spanje als natie te redden.

Terugtrekking Internationale Brigades

Om internationaal indruk te maken kondigde Negrín op 21 september in een speech aan de Volkenbond dat de republiek besloten had om de Internationale Brigades uit de strijd te halen en hen in de gelegenheid te stellen naar hun land van herkomst terug te keren. Hij hoopte op sympathie voor de republiek van de grote mogendheden, maar niemand was onder de indruk, ook al omdat het een wat loos gebaar was. De rol van de Internationale Brigades was zwaar overdreven en er waren nog maar 7.000 buitenlandse vrijwilligers aanwezig. De brigades bestonden op dat moment vooral uit Spanjaarden. Dit besluit bereikte de nog aan de Ebro vechtende vijftiende Internationale Brigade niet. Men was bang dat het besluit hen zou demoraliseren. De overlevenden werden later overgebracht naar Barcelona, waar op 28 oktober ten afscheid een parade werd gehouden die werd afgenomen door alle belangrijke republikeinse leiders. Bijna 10.000 brigadisten lieten tijdens de Burgeroorlog het leven, meer dan 37.000 raakten gewond en ruim 7.500 waren vermist. Behalve de brigadisten maakten ook de communistische adviseurs zich op om Spanje te verlaten. Stalin begon zijn interesse in het interne conflict op het schiereiland te verliezen; hij had andere zaken aan zijn hoofd.

De val van Catalonië

Franco liet zich niet imponeren door het heenzenden van de Internationale Brigades als verzoenend gebaar. Hij bereidde zich, voorzien van nieuwe wapens uit Duitsland, voor op een nieuw offensief in Catalonië, dat de val van Barcelona zou inluiden. Bij een invallende winter begon het er voor de republikeinen steeds slechter uit te zien. Overal ontbrak het aan voedsel en de industriële productie was met tientallen procenten teruggevallen. Dit ten gevolge van de schaarste aan grondstoffen en het gebrek aan elektriciteit in Barcelona, dat was afgesneden van de door de nationalistes veroverde waterkrachtcentrales in de Pyreneeën. Het oproepen van nieuw lichten militairen had weinig zin wegens gebrek aan wapens en het moreel onder de dienstplichtigen leed onder de veelvuldige executies van deserteurs.

Na de vernietigende aanval van de nationalisten op Catalonië, die begon op 23 december 1938, trokken Franco's troepen eind januari Barcelona binnen en vluchtte een half miljoen burgers en militairen naar Frankrijk. De strijd leek definitief ten einde, maar tijdens een laatste zitting van het republikeinse parlement (de Cortes) op 1 februari in Figueras formuleerde Negrín nog een aantal vredesvoorwaarden die aan Franco zouden worden overgebracht. Bij afwijzing - en iedereen wist dat Franco dat zou doen - zou de republiek doorvechten. De Cortes, waarvan slechts een gering aantal leden aanwezig was aanvaardde dit voorstel en vertrok naar Frankrijk. Op 5 februari volgden de republikeinse leiders, waaronder president Azaña en premier Negrín. Azaña wilde terstond aftreden als president, maar werd dringend verzocht dat niet te doen en zich schuil te houden in de Spaanse ambassade in Parijs. Negrín was van plan om leiding te geven aan de voortzetting van het verzet vanuit Madrid.

De kunstschaten van het Prado

Intussen regelde minister Álvarez del Vayo het transport van schilderijen uit het Prado die in Figueras werden overgeladen richting Genève, waar zij zouden worden beheerd door de secretaris-generaal van de Volkenbond. Het is nooit helemaal duidelijk geworden waarom de republikeinen dit zo schitterende Spaanse erfgoed in 1936 eerst naar Valencia overbrachten en vervolgens, toen de nederlaag in zicht kwam, over de grens brachten. De meest gangbare redenering is dat men de kunstschaten wilde beschermen tegen luchtaanvallen, maar daarvoor was een op zich zeer risicovol transport naar Valencia minder voor de hand liggend dan het opbergen ervan in de lege kluis van de Banco de España. Een tweede theorie gaat ervan uit dat de republikeinen de kunstschaten uit handen wilden houden van de nationalistische barbaren. Maar het valt nauwelijks aan te nemen dat de nationalistische erop uit zouden zijn geweest het Prado, een museum waar zij net zo trots op waren als de republikeinen, te vernietigen. Aannemelijker is, dat de regering de Prado-collectie zou hebben willen beschermen tegen het vandalisme van links-extremisten die al hadden laten zien de vernieling van particuliere en kerkelijke bezittingen niet te schuwen. Weer een andere theorie is, dat de republikeinse regering erop uit was zoveel mogelijk waardevolle spullen te verzamelen als reserve waarvoor na verkoop wapens zouden kunnen worden aangeschaft. In ieder geval zou zij hebben willen voorkomen dat deze potentiële bron van deviezen in handen zou vallen van Franco.

Hoe dan ook, Genève profiteerde ervan. Vanaf juni 1939 werden de schilderijen enkele maanden geëxposeerd, wat een groot succes was. Vlak voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog waren zij weer terug in Madrid.

Wanhopig verzet

Op 9 februari publiceerde Franco zijn *Ley de las Responsabilidades Políticas* (Wet op de Politieke Verantwoordelijkheden). Deze wet hield in dat iedereen die tussen 1 oktober 1934 en 18 juli 1936 die zich een aanhanger had getoond van de revolutie strafbaar zou zijn. De wet was dus toepasbaar op iedereen met linkse sympathieën, militair of burger. Het was niet verwonderlijk dat toen helder werd waar Franco op uit was, velen besloten zich liever dood te vechten dan overgeleverd te zijn aan de executiepelotons van het franquistische regime.

Negrín vestigde zijn hoofdkwartier niet in Madrid, maar in Elda, een plaatsje vlakbij de haven van Alicante. Van daaruit trof hij voorbereidingen voor evacuatie en ballingschap en probeerde hij te voorkomen dat het republikeinse verzet ineen zou storten.

Op 26 februari besloot president Azaña definitief af te treden nadat hij vernomen had dat de Britse en Franse regering het nationalistische bewind hadden erkend. De voorzitter van de Cortes, Diego Martínez Barrio verving hem tijdelijk. Negrín raakte steeds verder geïsoleerd en hoewel de legerleiding zich formeel achter hem opstelde, waren de meeste hoge officieren ervan overtuigd dat de oorlog nu toch echt verloren was.

Casado bereidt een machtsovername voor

Eind 1938 begin 1939 begon er in Madrid verzet te groeien tegen het eigengereide optreden van Negrín en de communisten. Onder hen bevonden zich socialistische, waaronder Julián Besteiro, hoogleraar en oud-voorzitter van de PSOE en de vakbond UGT (*Unión General de Trabajadores*), legerofficieren, liberalen en anarchisten. Zij hadden kritiek op de door de communisten gevoerde oorlogsstrategie, ergerden zich aan hun arrogantie en verfoeiden het weerzinwekkende optreden van de SIM. Waar zij vooral bevreesd voor waren was dat de communisten, die de controle hadden over de vloot, voor zichzelf een veilige aftocht zouden voorbereiden, anderen achterlatend ten prooi aan de vergeldingsacties van de nationalisten. Een centrale rol in dit verzet tegen Negrín was weggelegd voor kolonel Segismundo Casado, die ervan overtuigd was dat legerofficieren beter in staat zouden zijn om met Franco te onderhandelen dan Negrín en de communisten. Met steun van legerleider generaal Miaja werd ook Besteiro betrokken bij het plan voor een staatsgreep. Op 5 februari 1939 werd een begin gemaakt met het via tussenpersonen contact leggen met Franco die Casado duidelijk maakte dat slechts sprake kon zijn van ongeconditioneerde overgave en dat verzet door hem werd opgevat als crimineel gedrag. Degenen die de wapens zouden neerleggen zouden worden berecht, waarbij hun loyaliteit aan het nieuwe Spanje getoetst zou worden. Negrín was op de hoogte, maar kon of wilde niet ingrijpen. Wel maakte hij een aantal promoties bekend, waaronder die Casado tot generaal van en benoemingen van communistische officieren.

Segismundo Casado
1893-1968

Verwarring in Cartagena

Tot chef van de marinebasis in Cartagena werd Francisco Galán benoemd, maar bij zijn aankomst op 4 maart in de havenstad brak er een opstand uit onder de bemanning van de vloot. Galán werd gearresteerd en op dat moment profiteerde een aantal Falangisten (de vijfde colonne) van de situatie. Samen met enkele opstandelingen bezetten zij de kustbatterijen en riepen de hulp in van de nationalisten die een luchtaanval begonnen op de republikeinse schepen die in de haven voor anker liggende. De bevelhebber van de vloot, admiraal Miguel Buiza, bevreesd voor wat gaande was in de stad en voor de komst van nationalistische vlooteenheden, besloot zijn schepen naar open zee te dirigeren. Intussen trokken regeringstroepen op naar Cartagena en wisten op 7 maart de stad en de kustbatterijen onder controle te krijgen. Dat werd een van de naar Cartagena opstomende nationalistische schepen noodlottig.

Nationalisten op de Castillo de Olite

De kapitein van het ooit in Nederland gebouwde koopvaardijsschip *Castillo de Olite*, dat volgeladen was met troepen om de stad in te nemen, verkeerde in de waan dat het geschut nog in handen was van de opstandelingen en liep in de val. Van korte afstand varend werd de *Castillo de Olite* tot zinken gebracht. Meer dan 1.200 soldaten vonden de dood en honderden werden krijgsgevangenen gemaakt. Admiraal Buiza besloot niet terug te keren. Hij zette koers naar Frankrijk, waar de bemanning werd geïnterneerd. Later droegen de Fransen de vloot over aan de nationalisten.

De machtsovername

Vlak na het uitbreken van de opstand in Cartagena formeerde Casado op 5 maart een Nationale Defensieraad. Hijzelf werd president en nam Defensie onder zijn hoede, Besteiro werd raadsadviseur en verder werd de raad bemand door links-republikeinen, gematigd socialist en anarchisten. De raad wist zich gesteund door luitenant-kolonel Cipriano Mera, een man met anarchistische sympathieën, die zich niet kon vinden in het beleid van Negrín en een deel van de militairen waarover hij het bevel voerde had overgebracht naar Madrid. Middernacht van 6 op 7 maart maakte Besteiro via de radio bekend dat de militairen de macht in het republikeinse zone hadden overgenomen en beschuldigde Negrín ervan het volk te bewegen tot voortzetting van het verzet tegen Franco, terwijl hijzelf en zijn aanhangers bezig waren een veilige vlucht voor te bereiden. Als reden voor de opstand werd aangegeven dat de militairen daarmee een coup van de communisten wilden voorkomen. Negrín, die het nieuws hoorde tijdens zijn late diner, was woedend en ontsloeg Casado telefonisch, maar hij wist dat zijn positie hopeloos was. Diezelfde dag nog vertrok Negrín per vliegtuig naar Toulouse. Hij werd daarbij vergezeld door onder anderen Dolores Ibárruri (La Pasionaria) en zijn partijgenoot Álvarez del Vayo.

Besteiro (1870-1940) maakt de machtsovername bekend in de nacht van 6 maart 1939

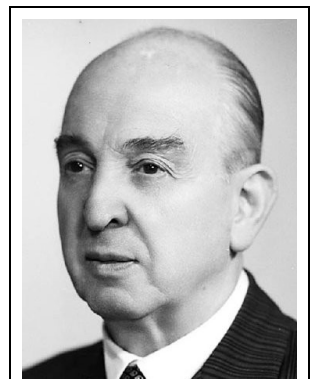
De tweede burgeroorlog in de Burgeroorlog

De Nationale Defensieraad draaide alle recent door Negrín genomen besluiten terug, inclusief de promotie van Casado, daarmee aangevend dat Negrín onwettig had gehandeld. De anarchist Melchor Rodríguez, die zo'n heldhaftige rol had gespeeld bij het beëindigen van het bloedbad van Madrid in 1936, werd benoemd tot burgemeester van de hoofdstad. Het leger werd gezuiverd van communisten, anderen werden ontslagen uit belangrijke burgerfuncties en het partijblad van de PCE werd opgeheven. Daarmee was de macht van de communisten in de republiek gebroken, zij het dat onder leiding van de communistische commandanten Luis Barceló en Manuel Ascanio op het laatste moment gepoogd werd de Nationale Defensieraad omver te werpen. Hun troepen trokken op naar Madrid en in de stad ontstond een gevecht tussen de aanhangers van Casado en de communisten. Het was een herhaling van het interne conflict tussen communisten en anarchisten dat in 1937 was losgebarsten in Barcelona. Een gevecht dat destijds leidde tot een triomf voor de communisten, maar nu eindigde in hun totale nederlaag. In deze strijd sneuvelden 2.000 man. Een militair tribunaal veroordeelde Barceló ter dood.

De heftige strijd in het hart van de republikeinse zone weerspiegelde de paradox van een linkse alliantie, die tot maart 1939 intact bleef en waarbij gematigd links om ideële en praktische motieven zich de machtswellust van de communisten liet aanleunen, totdat zij tot de ontdekking kwam dat de communisten de vrede in de weg stonden.

Het einde van de oorlog

Vanaf 12 maart, toen de rust in Madrid was teruggekeerd, probeerden Casado en zijn Defensieraad tot onderhandelingen te komen met Franco. Deze reageerde als eerder met de eis tot onvoorwaardelijke overgave. Rond 15 maart veranderde de internationale situatie. Tsjecho-Slowakije werd door Hitler onder de voet gelopen en dat leidde er toe dat Londen en Parijs Franco vroegen neutraal te blijven. Er was dus geen sprake van internationalisering van de Burgeroorlog zoals Negrín had gehoopt. Alle pogingen om met Franco te onderhandelen bleken futiel.

Melchor Rodríguez
1893 - 1968

Hij nam met niets anders genoeg dan de overdracht van de republikeinse luchtmacht en het hijsen van de witte vlag door het leger. Maar het weer liet de overdracht de luchtmacht niet toe, communicatie met de nationalististen over dit probleem mislukte en Franco gaf het bevel tot het eindoffensief, een offensief dat nauwelijks of geen weerstand ondervond. Op 28 maart marcheerden Franco's troepen Madrid binnen. De Nationale Defensieraad viel uiteen, Casado vertrok naar Valencia en de volgende dag volgde de formele overgave van de republikeinen. Duizenden burgers en militairen trachtten op het laatste moment weg te komen via de havens van Valencia, Alicante en Cartagena, maar voor velen was het te laat. Zij werden afgevoerd door de nationalististen naar concentratiekampen, gevangenis en arena's en er was sprake van zelfmoord op grote schaal. Casado wist te ontkomen aan boord van een Engelse kruiser. Besteiro besloot in Madrid te blijven. Hij werd veroordeeld tot dertig jaar gevangenisstraf, maar overleed al in 1940 ten gevolge van afschuwelijke omstandigheden in de gevangenis.

Nationalistische troepen trekken Madrid binnen

Op de avond van 1 april deelde Radio Nacional mee: 'Heden hebben de nationalistische troepen, na het Rode Leger gevangen genomen en ontwapend te hebben, hun laatste militaire doelen bereikt. De oorlog is ten einde. Generalíssimo Franco'. In de ogen van Franco was de oorlog weliswaar voorbij, maar moest het gevecht om de vrede eigenlijk nog beginnen. Dit gevecht zou de executie en opsluiting betekenen van duizenden andersdenkenden en politiek links voor veertig jaar van het toneel doen verdwijnen.

Willem Peeters, 12 juli 2011